

Ընդ. 1917

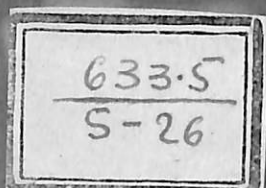
Հանրապետական և Սեկրագործ. Դպրատան Վարչություն

Ն. Պ. ՏԱՐԱՏԻՆՈՎ

ՀԱՄԱՐՈՑ ԶՈՒՅՄՈՒՆՔ
ԸՆԴԻԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

ԱՄԵՐԻԿԱԿԱՆ ԲԱՄԲԱԿԻ
ՄՇԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Թարգմ. Ս. Նարինջյան

Թ. Ի. Ե. Ի. Ե.

Տպարան «ԷԳՈՒՆ» Մուգեյսկի փող., N 3
1914

Aprm.
2-5554a

Am 1678
24 SEP 2010
2-5554a

Հոդաւեցնուքեան եւ Երկրագործ. Գլխաւոր Վարչութիւն

633.5
5-26
Ն. Դ. ՏԱՐԱՏԻՆՈՎ

314

ՀԱՄԱՐՈՏ ՅՈՒՅՄՈՒՆՔ
ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՈՒՄ
ԱՄԵՐԻԿԱԿԱՆ ԲԱՄԲԱԿԻ
ՄՇԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Թարգմ. Ե. Նարինջեան

ИИБ. № 21254

Թ Ի Ճ Լ Ի Ս
Տպարան «ԷՊՕԽԱ» Մուղէյսի. փող. № 8:
1912

1925 AUG 2013

19. 249

39838-6D

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Սրանով մենք տալիս ենք բամբակագործութեան յայտնի մասնագէտ Նիկոլայ Պաւլովիչ Տարատինովի «Краткое наставление къ разведению американского хлопчатника въ Закавказье» գրքոյկի թարգմանութիւնը՝ հարադատօրէն, առանց որևէ փոփոխութեան և առարկող ծանօթութիւնների, չնայելով, որ մի քանի խնդիրներում համաձայն չենք նրա կարծիքներին և առաջարկութիւններին: Մեր արած դիտողութիւնների, կատարած փորձերի և ուսումնասիրութիւնների արդիւնքը թողնելով մօտիկ ապագայում առանձին գրքով հրատարակելու, յուսով ենք, որ ներկայ գրքոյկը՝ հարստացնելով բամբակի արդիւնաբերութեամբ զբաղւող հայ երկրագործի աղքատիկ գրագարանը՝ նրա համար օգտակար ուղղեցոյց կ'ծառայի բարելաւելու և թեթևացնելու բամբակի մշակութեան դառն ու ծանր աշխատանքները:

Բամբակագործութեան մասին մեր գիւղատնտեսական գրականութեան մէջ, չհաշւած մասնաւոր լրագրական յօդւածներն այս ուսման թերթերում, գլխաւորապէս «Դիւղատնտեսի» մէջ, հրապարակի վրայ կայ ընդամենը երկու գրքոյկ,—Ա. Աթանասեանի «Բամբակը և նրա մշակութիւնը» և Յով. Պետրոսեանի «Ի՞նչպէս բամբակը մշակել»: Դրանք երկուսն էլ ինքնուրոյն կազմած աշխատութիւններ են և գործնական տեսակէտից ուշագրտութեան արժանի և ցանկալի է:

որ բամբակի արդիւնաբերութեամբ պարապող մեր գիւղացիներն ունենան իրանց ձեռքի տակ, թէկուզ հենց այն պատճառով, որ շատ մատչելի են ամեն կողմից, և աւելի կատարեալ ու ընդարձակ աշխատանքութիւն այդ նիւթի մասին գեռ չունենք. իսկ Ն. Պ. Տարաթինովի ներկայ «Համառօտ ցուցմունքը», որ կազմուած է անտարակոյս շատ աւելի կարող և գիտական ձեռքով, գալիս է հաստատելու և լրացնելու նրանց ասածներն ու աւած խորհուրդները:

«Համառօտ ցուցմունքը» սուսերէն բնագրին առաջին անգամ լոյս է տեսել 1911 թ. ապրիլին 1000 օրինակով, որ հենց նոյն տարին էլ սպառուել է: Ապա նոյնութեամբ արտատպւել է Կայսերական Կովկասեան Գիւղատնտեսական Ընկերութեան օրգանում («Кавказское хозяйство») և այդ տեղից նոյն Ընկերութեան խորհրդի կարգադրութեամբ արտատպւել է առանձին էլի 1000 օրինակ: Նոյնպիսի արտատպումն է արել Սոբխումի Գիւղատնտեսական Ընկերութիւնը իր թերթում («Черноморский Селянин»): Ապա թարգմանուած է վրացերէն, յետոյ գորմաներէն, որ տպւել է Թիֆլիզում հրատարակող գերմանական «Kaukasische Post» լրագրում:

Ուսսերէնը երկրորդ հրատարակութեամբ լոյս է տեսել 1912 թ., որից 1913 թ. թարգմանուած է թուրքերէն:

Մենք էլ այժմ տալիս ենք երկրորդ հրատարակութեան հայերէն թարգմանութիւնը հեղինակի բարեհաճ համաձայնութեամբ:

Ե. Նարինջեան

1914 թ. յունւարի 25-ին

Իզդիլ:

ՀԱՄԱՌՈՏ ՑՈՒՅՄՈՒՆՔ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

ԱՄԵՐԻԿԱԿԱՆ ԲԱՄԲԱԿԻ ՄՇԱԿՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՍԻՆ

1. Ո՞րտեղ կարելի է պարապել բամբակագործութեամբ:

Բամբակագործութեամբ կարելի է պարապել Անդրկովկասի բոլոր այն հարթութիւնների վրայ, որոնք ունեն Սև ծովի մակերեսից մինչև 3000 ոտնաչափ, իսկ Երևանեան նահանգում՝ մինչև 3500 և նոյն իսկ 4000 ոտնաչափ բարձրութիւն:

Բամբակագործութեամբ չի կարելի պարապել միայն այնպիսի տեղերում, ուր գալիս են չափազանց շատ անձրևներ, ինչպէս օրինակ Բաթումի շրջանում, Սևծովեան նահանգի Սոչալայ շրջանում, կամ օրինակ Լենքորան գաւառի հարաւում, որովհետև աւելորդ անձրևների շնորհիւ, մանաւանդ աշնանը—սեպտեմբեր և հոկտեմբեր ամիսներին, բամբակը չի հասնում և նրա յատկութիւնը փչանում է:

Աշնան առատ անձրևներից տրանջում են

յաճախ նաև Բագլայ նահանգի Ղուբայի գաւառում և Գանձակի նահանգի Նուխայ գաւառում, ուստի այդ տեղերում անհրաժեշտ է բամբակը ցանել առուներով.— թմբերի վրայ, որպէսզի աշնանային աւելորդ անձրևները շատ վնաս չհասցնեն: Այդպիսի նախազգուշութեան միջոցով հաւանական է, որ բամբակագործութիւնը հնարաւոր դառնայ նաև Լենքորան գաւառի հիւսիսային մասում, այսինքն Բուգարուշայ գետի կից րայօններում, ինչպէս օրինակ Անդրէկա, Նովոգուկա և այլ գիւղերում: Վերջին տարիներս՝ բամբակի սաստիկ թանգանալու պատճառով՝ բամբակագործութեամբ աջող կերպով սկսեցին պարապել տեղ-տեղ նաև Հիւսիսային Կովկասում, ինչպէս օրինակ Թերեքի նահանգի Խասալ-Իւրտի շրջանում, Կուբանի նահանգում և այլն: Էլ աւելորդ է ասել, որ ոչ պակաս աջողութեամբ կարելի է պարապել բամբակագործութիւնով Սդնախի և Թէլաւի գաւառներում, Ալազանի հովտում, տեղ-տեղ Իօրա գետի շուրջը, առաւել ևս Թիֆլիսի նահանգի Լագոդեխի րայօնում և Զաքաթալայ շրջանում:

Վերջին թւած բոլոր րայօններում գալիս են բաւական անձրևներ, ուստի այդ տեղերում կարելի է պարապել բամբակագործութեամբ առանց արհեստական ոռոգման, առանց բոլորովին ջրելու: Վերջապէս, Հոդաշինութեան Դե-

պարտամենտը վերջին տարիները սիստեմատիկ փորձերէ անում բամբակագործութիւնը մտցնելու նաև Ռուսաստանի հարաւում, Բեսսարաբիայի, Խերսոնի, Տաւրիկեան և այլ նահանգներում:

2. Տեղի ընտրութիւնը.

Բամբակին յատկացրած տեղն ամբողջ օրը պէտք է լինի արևի տակ, այսինքն պէտք է ազատ լինի ծառերի, շինութիւնների և նոյն իսկ բարձր ցանկապատերի ստւերից: «Բամբակի բոյան արևի դաւակ է», ինչպէս ասում են ամերիկացիք, ուստի և ամենից աւելի նա արևի կարիք ունի: Աւելի ևս լաւ է, առանձնապէս ջրարբի վայրերում, որ բամբակի դաշտը փոքր ինչ թեքութիւն ունենայ դէպի հարաւ, հարաւ-արեւմուտք, կամ հարաւ-արևելք: Ջրովի տեղերում, մանաւանդ երբ հողը կաւոտ է և պինդ, այդպիսի զգալի թեքութիւն ունեցող արտերն աւելի հեշտ են ջրում, ջուրը նրանց մէջ չի լճանում, և զրա համար էլ հողը լինում է աւելի ցամաք, տաք ու փուխր, քաղախոտը լինում է սակաւ և բամբակը բացւում է աւելի վաղ, իսկ մշակութիւնն էլ աւելի էժան է նստում: Հողերին այդպիսի թեքութիւն պէտք է տալ նոյն իսկ արհեստական միջոցով, ինչպէս այդ անում են Բուխարայում և Ֆերգանում: Ամբողջ դաշտերի այդ-

պիսի կանոնաւոր գառիվայր դիրքը խիստ դիւ-
րացնում է արհեստական ուղղումը. դրա շնոր-
հիւ բոլոր ցանքերը ջրւում են չափազանց կա-
նոնաւոր ու տնտեսօրէն, և այդ ամենը մեծա-
պէս նպաստում է բոլոր բերքերի շատանալուն,
մանաւանդ բամբակի բերքի. Իսկ Քութայիսի
նահանգում, որտեղ լինում են առատ անձրևներ
և հողն էլ առհասարակ աւելի խոնաւ է, բամբա-
կի համար միմիայն այդպիսի հողամասերը կա-
րող են պիտանի համարւել և ցանքն էլ հարկա-
ւոր է անել վերը յիշած ձևով՝ բարձր թմբերի
վրայ, ինչպէս այդ անում են Հիւսիսային Ամե-
րիկայի այն բոլոր վայրերում, ուր գարնանը և
ամրանը առատ անձրևներ են գալիս:

3. Հ ո ղ ը.

Բամբակի համար ամենից յարմարը՝ թեթև,
փուխը և խոտաբոյսերից ազատ հողն է: Չափա-
զանց լաւ է, եթէ հողի մէջ կայ շատ աւազ և
փոքր քանակութեամբ մանր քարեր, որ դար-
ձնում են նրան աւելի փխրուն և աւելի տաք:
Շատ լաւ են նաև այն հողերը, որոնք հարուստ
են կրով, նոյնպէս և սևահողերը, ուրիշ խօսքով՝
այն բոլոր հողերը, որոնք Պովկասում բանջարա-
նոցների, բոստանների համար համարւում են

պիտանի և ընտիր, այսինքն տաք են, փուխը,
բերթի և քաղախոտերից մաքուր:

4. Հ ո լ Ն ղ ը.

Ամերիկական բամբակի ընտիր հունդը-սերմը
պէտք է ծածկւած լինի սպիտակ կամ կանաչ
աղւամագով, և երբէք չպիտի լինի մերկ կամ
սև կեղևով. վերջին տեսակ հունդն առհասարակ
կովկասի համար շատ պիտանի չէ, որովհետև սև
ու մերկ սերմերն առաջացել են կամ եգիպ-
տական տեսակներից, կամ ամերիկական Sea
Island (Սի-Այլանդ), այսինքն ծովափնեայ տեսա-
կից, որոնք մեր չոր կլիմային անհամապատաս-
խան են: Իսկ աւելի յաճախ՝ այդ մերկ սերմերը
չհասունացած, խակ սերմեր են, որովհետև բամ-
բակի վերջին երես բերքի մէջ սև, մերկ սերմեր
լինում են բաւական քանակութեամբ ամեն տեղ
և միշտ: Ապա լաւ հունդը չպէտք է լինի շատ
խոշոր, որովհետև այդպիսի հնդի բամբակը ուշ
է բացւում և հնդաւորից (կորզով) տալիս է հա-
մեմատաբար աւելի փոքր տոկոս մահւոճ մաք-
րած բամբակ. վերջապէս խիստ ցանկալի է, որ
հունդը լինի վաղահաս տեսակի, ինչպիսին է
յայտնի «կինգ» տեսակը, որը համարեա ամբողջ
մի ամսով աւելի շուտ է բացւում, քան միւս
տեսակները, և տալիս է աւելի մեծ տոկոս մահ-

լուծ, այն է $33-34\%$, փոխանակ միւս տեսակների սովորական $28-30\%$ -ի:

Իսկ սերմացու հնդի որակը, այսինքն ծելուլոզնոլոնակութիւնն իմանալու համար, պէտք է լայնութեամբ կիսել մի քանի հունդ և դիտել: Առողջ սերմի միջուկը լինում է բաց գոյնի՝ պարզօրէն նկատելի սև կետերով, իսկ թուր կամ մոխրագոյն միջուկներով հունդը անպէտք է ցանելու համար:

5. Հողի մշակութիւնը.

Բամբակի համար հողի մշակութիւնը պէտք է սկսել աշնանից և վարել գութանով 4 վերջոկ խորութեամբ, իսկ գարնանը կրկնավար անել արօրով կամ «չթով», ապա ցաքանել, հաւաքել վնասակար խոտերը (չահիրը), և յետոյ ցանել: Իսկ եթէ աշնանը չի յաջողել վարել, ապա պիտի աշխատել վարել որքան կարելի է շուտ, — յունւարին, փետրվարին, կամ գոնէ մարտի սկզբին: Սակայն վերջին դէպքում, եթէ հողը պինդ է և խոտակաշած, աւելի լաւ է այլևս գութանով չվարել և ամբողջ շէփերով շուռ տալ, որ այնուհետև էլ չի կարող փափկել, այլ հարկաւոր է ճեղքոտել հողը բազմախոփ գութանով (թեթև, աւազոտ հողերում) կամ արօրով լայնութեամբ և երկայնութեամբ մի քանի անգամ,

և ինչքան հնարաւոր է՝ խոր: Բայց անհրաժեշտ է միշտ յիշել, որ որքան լաւ, այսինքն խոր, մաքուր և վաղօրօք հերկւի հողը, այնքան էլ աւելի առատ բերք կստացւի: Մեր հողերը, մանաւանդ Երևանեան նահանգում, տալիս են շատ չնչին բերք, ոչ միայն նրա համար, որ ուժից ընկել են, այլ և այն պատճառով, որ պնդացել են յաճախակի ջրելուց, կարծրացել, կոշտացել, աղքատացել են. այդպիսի հողերի բերքը բարձրացնելու համար անհրաժեշտ է պարարտացնել, իսկ դրանից էլ աւելի՝ եռանդուն կերպով և կանոնաւոր մշակել:

6. Ցանքը

Ամբողջ Անդրկովկասում բամբակ ցանելու ամենալաւ ժամանակամիջոցն է ապրիլի 10-ից մինչև 20-ը: Երբ գարունը շուտ է բացւում, կարելի է ցանքն սկսել և ապրիլի 1-ից, բայց վերջացնել՝ անպայման հարկաւոր է մայիսի 1-ից ոչ ուշ. ապա թէ ոչ բամբակի բոյսի հասունանալը յետ կրննի և լիակատար արդիւնք չի տալ: Անհրաժեշտ է բամբակը ցանել կանոնաւոր շաբաթերով՝ մէկը միւսից $1-1\frac{1}{4}$ արշին հեռաւորութեամբ, իսկ շաբաթերում՝ մի բոյսը միւսից թողնել 6—8 վերջոկի վրայ: Այդ կարգի հեռաւորութիւններով մի դեպքաւորինում պէտք է ցանել

2—2^{1/2} փութ հունդ, և երբէք 3 փթից աւելի: Իսկ աւելի լաւ է ցանել ձեռքով՝ բուն-բուն, իւրաքանչիւր բնում քցելով 2—3 սերմ, այն ժամանակ կպահանջւի 30—35 դր. հունդ, կամ 1 փթից ոչ աւելի: Երբ բամբակը շաղացան է արւում, մի գեսետիւնում ցանւում է 6—8 փութ, մինչև անգամ 10 փութ. իսկ որովհետև այժմ լաւ հունդն արժէ փութը 1 մանէթից ոչ պակաս, հետևապէս 6—8 բութի աւելորդ ծախս է լինում հենց միայն սերմի վրայ: Ինքը՝ շաղացանը, ճիշտ է, էժան է նստում, բայց մնացած բոլոր աշխատանքները, ինչպէս բաղիւնը, չափազր (բամբակի ժողովելը) և այլն, անհամեմատ աւելի թանգ է լինում, քան շարքացանինը:

Բամբակի շարքացանը, որ համեմատած շաղացանքի հետ շատ աւելի կանոնաւոր է, խիստ ղիւրացնում է մշակութեան և խնամքի բոլոր աշխատութիւնները, ինչպէս օրինակ քաղհանելը, ջրելը, չանագելը, և այդ աշխատանքները հեշտութեամբ կարող են կատարել նաև կանայք, մինչդեռ շաղացանքում այդ շատ դժւար է, շնորհիւ կանացի հագուստի:

Բացի այդ, շարքացանքում բամբակի բոյսերն աւելի կանոնաւոր կերպով են օգտւում արեգակի լոյսից, մանաւանդ, երբ հողի թեքւածքը՝ ջրի ընթացքով թոյլ է տալիս շարքերը քցել հիւսիսից հարաւ, իսկ դրանից՝ բամբակը և աւելի

շուտ է բացւում, և աւելի շատ բերք է տալիս, արտն էլ ամառւայ ընթացքում պահանջում է աւելի քիչ ջուր, որ նոյնպէս չափազանց կարևոր է:

Բամբակը կարելի է շարքերով ցանել ամբարիկական Բանների միաձի շարքացան մեքենայով (այդ մեքենաները ծախւում են Թիֆլիզում Առևտրամանի և Ուտցի մօտ, կամ Կայս. Կովկ. Գիւղ. Ընկ. մօտ հատը 35 բութի), կամ ձեռքով՝ նախապէս արօրով պատրաստած ափսոսների մէջ: Բամբակի ցանելն ամենակարևոր աշխատանքներից մէկն է, որովհետև կանոնաւոր կերպով կատարւած ցանքը կիսով չափ ապահովեցնում է բամբակի լաւ բերքը՝ բամբակի սերմը հարկաւոր է թաղել քիչ խորութեամբ—¹/₂ վերջուկ, և ոչ մի դէպքում 1 վերջուկից աւել. սերմերը կարելի է ծածկել հողի մէջ ցաքանով կամ փոցխով, այսպէս կոչւած «տափանով», այսինքն յատուկ տախտակով, որ քաշ են տալիս մի գոյգեգներ կամ ձիեր: Երբէք չպէտք է դիմել ցանելու երբեմն գործադրւող այն վայրենի ձևին, երբ հունդը համարեա բոով են լցնում, որպէսզի այդ միջոցով մաքառեն հողի երեսը կեղևակալելու (ղանաղելու) դէմ: Աւելի լաւ է ցանելուց առաջ նախօրօք ջրել, կամ բները պարարտացնել աղբով, աւազով, քան թէ հունդը բոով լցնել, որով-

հետև իւրաքանչիւր բնի մէջ լինելու է մէկ—
երկու բոյս, իսկ աւել՝ երբէք:

7. Ջրելը.

Եթէ հարկաւոր է լինում բամբակը ցանելիս
ջրել, ինչպէս անում են Թիֆլիզի, Գանձակի,
Բազալ և Երևանի նահանգներում համարեա
ամենուրեք, այն ժամանակ ցանկալի է պատրա-
ստի արտը նախ ջրել, այսպէս ասած՝ «արաթ»
անել, 2—3 օր յետոյ, երբ հողը փոքր ինչ կը-
ցամաքի, երեսանց կրկին արօրել և ապա արդէն
ցանել: Բայց այդ աշխատանքն աջողութեամբ
կատարելու համար անհրաժեշտ է, որ արտը լի-
նի հարթ, սրպէսզի համահաւասար ջրւի, ապա
թէ ոչ՝ կանոնաւոր կերպով չի ցամաքի, մի տեղ
շուտ կ'չորանայ, իսկ միւսը կ'մնայ խոնաւ, որի
պատճառով ցանքն անաջող գուրս կգայ: Եթէ
արտը նախապէս ջրւում է (արաթ), ապա ցա-
նելուց մէկ կամ երկու օր առաջ հարկաւոր է
հունդը ջուրը դնել, որպէսզի շուտ ծլի:

Այս ձևով ջրելու գէպըում, եթէ աջող է
արւած, արտում գանազան մանր քաղախոտեր
անհամեմատ աւելի քիչ կ'լինին, հողը կ'մնայ
փութր, ու հաստ կեղև չի կապի, և, առհասա-
րակ բամբակի բոյսերը կ'կանաչեն ու կ'աճեն ա-
ւելի ներդաշնակ կերպով և աւելի առողջ. վեր.

ջապէս, այդպիսի արտը հարկաւոր չափով խո-
նաւութիւն կ'առնան իր մէջ աւելի երկար
ժամանակ, քան այն ժամանակ, քան այն գէպ-
ըում, երբ ջրւում է ցանելուց յետոյ, եթէ ար-
տը ջրւելու է ցանելուց յետոյ, ապա էլ աւելորդ
է նախապէս հունդը ջրի մէջ դնել: Հարկաւոր է
միայն փոքր ինչ թրջել, որ կարելի լինի արո-
րել աւազով, մոխրով կամ փէինով՝ դիւրութեամբ
ցանելու համար:

Արևելեան Անդրկովկասում, ընդհանրապէս
ասած, հարկաւոր է լինում բամբակը ջրել: Եթէ
որևէ տեղ, հողի կամ կլիմայի խոնաւութեան
պատճառով և կամ անձրևների շնորհիւ կարելի է
լինում բամբակը ցանելիս չջրել, ինչպէս դիցուք
Քուլթայիսի նահանգում, Չաքաթալայ շրջանում
կախեթիայում, ապա այդպիսի վայրերից շատե-
րում կարելի է բամբակի շատ լաւ բերք ստա-
նալ առանց բոլորովին ջրելու: Յամենայն
դէպս, բամբակը հարկաւոր է ջրել միշտ
մեծ զգուշութեամբ և համարեա միշտ աւելի
լաւ է ջրել չափաւոր, քան առատօրէն, առանձ-
նապէս ամառայ վերջում, օգոստոս ամսին:
Առհասարակ չպէտք է մօռանալ, որ ջրելը պըն-
դացնում ու սառեցնում է հողը և նպաստում է
երեսը կեղևակալելուն, որ յետոյ ճաքեր է տա-
լիս, և միաժամանակ ուժեղացնում է նաև քա-
ղախոտերի զարգացումը:

Ուստի, եթէ յոյս կայ, որ բամբակը կարող է լաւ կանաչել առանց ջրելու, ապա այդ պիտի համարել աջողութեան առաջին քայլը: Այսպէս, օրինակ, Ղարայեզի փորձադաշտում համարեալ ամեն տարի աջողում է բամբակը լաւ կանաչացնել առանց արհեստական ոռոգման, որովհետեւ ցանքի ժամանակ, այսինքն մօտաւորապէս ապրիլի կիսին, համարեալ միշտ անձրևներ են գալիս, և հորն առանց ջրելու էլ՝ կանաչացնելու համար ունենում է բաւական խոնաւութիւն: Այգպիսի ցանքեր աջողութեամբ արւում են Անդրկովկասի նաեւ ուրիշ վայրերում: Ընդհանրապէս ասել, թէ Անդրկովկասում քանի անգամ հարկաւոր է բամբակը ջրել՝ այդ բաւական գժւար է. Գուրթայիսի նահանգում բամբակն ամեննին չի ջրում: Այգպէս էլ՝ առանց բոլորովին ջրելու՝ ստացւել են բամբակի թէ քանակով և թէ յատկութեամբ գերազանց բերքեր Թիֆլիզի նահանգի Լազոդեխի ըայօնում: Մուղանում բամբակի հողը լաւ կշտացնում են առատ ջրով (лимонное орошение) ընդամենը մի անգամ ցանելուց առաջ, և այլևս չեն ջրում: Իսկ Բազէայ նահանգում տեղ-տեղ, ինչպէս օրինակ Սալեանի մօտ, բամբակը ջրւում է տարեկան երկու անգամ, բայց պէտք է նկատել, որ երկրորդը բոլորովին աւելորդ է, որովհետեւ զամիայն զօրացնում է քաղախութիւնը և նւազեցնում պտղատուութիւնը:

Այնտեղ մէկ անգամ ջրելով էլ բամբակի համար լինում է բաւական խոնաւութիւն, անհրաժեշտ է միայն հողը յաճախ փութրացնել: Գանձակի նահանգում ջրում են 2-3 և 4 անգամ: Նոյնն արւում է նաեւ խիստ քամիոտ և չորային Ղարաբաղում: Եղել են տարիներ, երբ Ղարաբաղի փորձադաշտում բամբակը ջրել է ընդամենը երկու անգամ: Անդրկովկասի բոլոր վայրերից ամենից շատ բամբակը ջրւում է Երևանեան աւելի բաբճրադիր ու չորային նահանգում, որտեղ հազիւ է պատահում, որ բաւականան 4-5 անգամ ջրելով, յաճախ ջրում են մինչև 10 անգամ և դեռ աւելի: Բայց այդ ձևն անպայման պէտք է համարւի անկանոն. բամբակը հարկաւոր է սակաւ ջրել և աւելի յաճախ փութրացնել: Ամերիկացիք ուղիղ են ասում, որ ծոյլ տէրը միշտ ջրում է, իսկ գործունեան՝ մշակում է—փութրացնում ձիով կամ ձեռքով: Բուխարայում և Թիւրքիայում բամբակի առաջին ջուրը տալիս են ցանելիս, կամ յաճախ՝ այսպէս ասած «արաթ» են անում,— ջրում են նախ քան ցանելը և ապա աշխատում են չջրել մօտ 60 օր, իսկ այնուհետեւ ջրում են կանոնաւորապէս իւրաքանչիւր 20 օրը մի անգամ: Բայց առաջին ջուր մինչև երկրորդն աշխատում են չորացնել ցանքը և թողնում են, որ լաւ արմատակալի: Անդրկովկասում վերջին ջուրը պէտք է տա-

39878-67

օգոստոսի 10—15-ից ոչ ուշ. սակաւ դէպքերում ու քիչ տեղերում կարելի է ջրել օգոստոսի վերջերին և սեպտեմբերի սկզբներին, սակայն այդ էլ արդէն շատ ուշ է, որովհետև ուշացած ջուրը կարող է յետաձգել բամբակի բացելը. բամբակի բոյսերը չեն հասունանայ և աշնան վաղահաս ցուրտը՝ շախտան կտայ նրանց:

8. Բամբակի խնամքը.

Եթէ ջրելուց կամ անձրևներից հողի երեսը կեղև է գոյանում, որի տակից բամբակի մատաղ ու քնքոյշ ծիլերը չեն կարող դուրս գալ. ապա անհրաժեշտ է փոցխով կամ «տափանով» փշրել այդ կեղևը և որքան կարելի է շուտ: Յանելուց յետոյ բամբակի բոյսերն աճում են խիստ դանդաղորէն, այդ պատճառով ամեն միջոցներով պէտք է նպաստել, որ նրանք աւելի թափով զարգանան, դրա համար անհրաժեշտ է կանաչելուց մէկ, կամ ամենաուշը երկու շաբաթ յետոյ՝ նոսրացնել բամբակի բոյսերը, եթէ խիտ են, և նրանց հնարաւորութիւն տալ շուտ և լաւ զօրանալու. քաղախոտերը պէտք է մաքրել հիմնովին և հողն անպայման փութրացնել, որ նոյնպէս նպաստում է բամբակի բոյսերի արագ և առողջ աճմանը: Երբ բոյսերը միմեանցից բաւարար չափով հեռաւորութիւն ունեն, նրանք աւել-

ի հեշտութեամբ և շատ են ճիւղաւորում, իսկ այդ ճիւղերի վրայ է, որ ստացւում է բամբակի համարեա ամբողջ բերքը: Եթէ որևէ տեղ ցանքն արւում է շարքերով բուն բուն՝ շախմատաձև կամ քառակուսի, ապա հարկաւոր է բոյսերի արանքը՝ երկու կողմի վրայ էլ թողնել մի արշինից ոչ պակաս, որպէսզի կարելի լինի մէջը ձիով աշխատել, իսկ իւրաքանչիւր բնում թողնել երկու բոյսից ոչ աւել, որովհետև երեքն արդէն միմեանց ճնշում են և բերքը պակաս է լինում:

Յամենայն դէպս ամառայ ընթացքում արտը անպայման պէտք է մի քանի անգամ խնամքով և լաւ փութրացնել այսինքն ամբողջ հողի երեսը խրխրել հաւասարապէս, բայց ոչ այնքան խոր, 1 վերջոկից ոչ աւել: Այդ աշխատանքն առանձնապէս կարևոր է նրա համար, որ լոյսն ու օդը աւելի մեծ չափով են մատչելի դառնում հողին, որով արագանում է բոյսերի աճումը և դրա հետ միաժամանակ պակասում է հողի ներսից խոնաւութեան գոլորշիացումը, իսկ այդ բոլորը միասին նպաստում են բամբակի աճեցողութեան, հասունանալուն և առատ պտղատուութեան: Շարքացան արտերում՝ միջանցքների փութրացնելը շատ հեշտ, յարմար և էժան կերպով կատարւում է այսպէս կոչւած քաղհանիչ—բուզից*.)

* Այդ գործիքը (пополнитель-окучник) ծախւում է Թիֆլիզում 25—30 ռ.

գործիքի օգնութեամբ մի ձիով կամ մի զոյգ եզով *)։ Ձիու այգպիսի մի քաղհանիչը կարող է փոխարինել ձեռքի ուրանգներով (թոխիկներով) աշխատող 20 բանւորի։ Որտեղ ձի չկայ՝ կարելի է բանեցնել մի զոյգ եզով, որոնց լծի երկարութիւնը պէտք է անել երեք շարքի միջանցքներին հաւասար, որպէսզի եզները գնան երկու կողքի միջանցքներով, իսկ քաղհանիչ մեքենան, մածը բռնող բանւորի հետ միասին, նաև եզներին առաջնորդող, քաշողը անցնեն մէջտեղի միջանցքով։ Այդ աշխատանքը ձիով կատարւում է աւելի արագ և հեշտութեամբ, բայց, ինչպէս ասուեց, ձի չունեցած դէպքում կարելի է աշխատել նաև եզներով։ Իսկ բացառապէս ձեռքի աշխատանքը, որ մինչև այժմ գործադրւում են Անդրկովկասի բոլոր տեղերում, միանգամայն ցանկալի չէ։ Ձիով գործիքների գործածութիւնը շատ սիրուն կերպով պատրաստում է հողը նաեւ բամբակից լետոյ ցանուղ յաջորդ բոյսերի համար, որոնք միջանցքների հողի փութրանալու շնորհիւ նոյնպէս գեղեցիկ բերք են տալիս։ Առհասարակ այդ գործիքները տնտեսութեան մէջ գերազանցօրէն անհրաժեշտ են ամեն տեսակ շարքացան

*) Կան և ձեռքի քաղհանիչներ, 16—18 բուրլի արժողութեամբ խարկովում և Ռոստովում Հելֆերիխ Սադէի մօտ, որոնք թիթե են և կարող են մարդիկ բանեցնել։

բոյսեր մշակելիս՝ խազողի վազեր, ծխախոտ, եգիպտացորեն, բանջարանոցային բոյսեր, պղտղատու ծառեր և այլն։

Երբ գործն այդ ձևով է տարւում, ձեռքի ուրագներով կամ թոխիկներով թանգարժէք աշխատանքը մնում է գործադրել միայն բոյսերի արանքում, բոյսերի շուրջը, որով ամբողջ մշակութիւնն անհամեմատ աւելի էժան է նստում եւ պահանջում է աւելի քիչ բանւոր ձեռքեր։ Շարքացանն էլ յանձնարարւում է հենց այն նպատակով, որ նւազի բանւոր ձեռքերի թիւը և կրճատեն տնտեսարակ մշակութեան ծախսերը։ Բայց բանւոր ձեռքերի թիւն էլ աւելի պակսեցնելու և մինիմումին՝ ամենաքչին հասցնելու համար՝ պէտք է բամբակի շարքացանն անել շախմատածև. այգպիսի ցանքում ձիով մշակութիւնը հնարաւոր է կատարել թէ երկայնութեամբ և թէ լայնութեամբ, որով ձեռքի աշխատանքը համարեա ամբողջովին կփոխարինւի ձիու մեքենական աշխատանքով և մշակութիւնն էլ աւելի էժան կնստի։ Բամբակի արտը ձիով միապաղաղ կերպով պէտք է փութրացնել անպայման իւրաքանչիւր անգամ, երբ ջրում է կամ սաստիկ անձրեւներ են գալիս, հենց որ հողը ցամաքի այնքան, որ սկսի փխրւել և չկպչել գործիքին, այսինքն, իրր քէշը գայ. փութրացնելը հնարաւորութեան չափ պէտք է յաճախ կրկնել, ոչ սա-

կաւ, քան իւրաքանչիւր 2—3 շաբաթը մի անգամ, մինչև որ բամբակի ճիւղերը խառնեն միմեանց:

9. Ծայրեր տալը.

Բամբակի հասունանայն արագացնելու և պտղատուութիւնն աւելացնելու համար՝ խիստ օգտակար է ցօղունների ծայրերը կմճել կամ կտրել, երբ նրանք հասնում են $\frac{3}{4}$ —1 արշին բարձրութեան: Բայց այդ պիտի անել յունիս ամսի առաջին կիսում և յուլիսի 1-ից ոչ ուշ, ապա թէ. ոչ բամբակը կմնայ խակ, հետևապէս այդ միջոցը օգուտի փոխարէն միայն ֆլաս կտայ:

10. Հիւանդութիւններ եւ վնասատուներ.

Բամբակի հիւանդութիւններից ամենալուրջը և Անդրկովկասում ամենատարածւածը հանդիսանում է «չոռ» կամ «աղ» կոչւած ժանգը, որի ժամանակ կարմրում կամ մթազնում են բամբակի նախ տերևները, ապա ցօղուններն ու պրտուղները: Այնուհետև տերևներն ու մատղաշ կնգուղները թափւում են, իսկ խոշորները չեն հասունանում և չորանում են: Այդ հիւանդութիւնն ամենից յաճախ նկատւում է ջրի լճացող տեղերում, կամ երբ հողն ուժից ընկած է, և

առհասարակ վատ ու անփոյթ մշակութեան դէպքում: Հետևապէս բամբակի աւելի աչալուրջ մշակութիւնը և դաշտի պարարտացումն ամենալաւ միջոցներն են այդ հիւանդութեան դէմ: Կարմիր ժանգի ժամանակ, որ սովորաբար յայտնւում է շոգ ու չոր ամրանը կամ տաք ու չոր քամիներից յետոյ, տերևների ստորին երեսի վրայ բազմանում են մանրիկ միջատներ (клещики) որոնք ծծում են տերևների հիւթը և դրանով արագացնում բոյսի չորանալը: Այդ միջատների դէմ երևանեան նահանգում վերջին երկու երեք տարիներն սկսել են մեծ թափով գործադրել ծծմբափոշիով բժշկութիւն, այսինքն Վերմորելի այսպէս կոչւած տորպիլներով բամբակի բոյսերի վրայ փշում են ծծմբի փոշի, ինչպէս որ արւում է խողովի վաղերը բժշկելու ժամանակ: Եթէ այդ միջոցը գործադրւում է իր ժամանակին, այն է վաղ առաւօտեան, երբ բոյսերի վրայ դեռ ցօղ կայ և արւում է խնամքով, տալիս է աջող հետևանք, Բայց աւելի լաւ արդիւնք է ստացւում, երբ բժշկութիւնը լինում է ոչ լոկ միայն ծծումբով, այլ Փարիզեան կանաչի և կրի հետ խառն, այն է 1 գրւանքայ կանաչ, 2 գրւանքայ կիր և 6 գրւանքայ ծծմբափոշի, այդ դէպքում միջատները ոչնչանում են վերջնականապէս: Սակայն այս վերջին բժշկութիւնը համեմատած առաջինի հետ, նստում է երկու անգամ աւելի

Թանգ, այսինքն մի դեսեսատինին 15 բուբլի, մինչդեռ առաջինը 7—8 բուբլու ծախս է պահանջում: Որովհետև վերջին բեցեպատով՝ դեղի բաղադրութեան մէջ կայ նաև կիր, ուստի սրա գործադրութիւնը շատ նպաստաւոր է բամբակի և մի այլ հիւանդութեան վերաբերմամբ, այն է՝ անտրակնոզի սուկի դէմ, որ երբեմն նոյնպէս խիստ տաւաժուում է, դիցուք 1910 թ. Բորչալուի դաւառում, մասնաւորապէս Յուրինեան պլատֆորմի քայօնում, որտեղ անդրակնոզը ոչնչացրեց տեղ տեղ բամբակի բերքի մինչև 20 տոկոսը: Անտրակնոզի դէմ, որ ճարակում է բամբակի պտուղները, յանձնարարուում է կիր փշել կնգուղների վրայ նոյն ձևով, ինչպէս արւում է ծծրմբափոշիով բժշկելիս:

Բամբակի վրայ ամենատարածւած ֆլասատուններից մէկը հանդիսանում է պտղաճիճուն, որ պտուղներն է ուտում, յատկապէս մատղաները, այդ պատճառով նա աւելի վտանգաւոր է դառնում, երբ արտը ջրւում է շատ: Յուրտ և խոնավ եղանակին, բամբակի տերէներին ստորին երեսի վրայ երևան և գալիս ափիսը (շիրինա), որ պաղ և կաւային հողերում, նաև աւելորդ չափով ջրելիս՝ շարունակւում է մնալ յամառօրէն և երկար ժամանակ. սա նոյնպէս խիստ կանգնեցնում է բամբակի աճացեղութիւնը: Շիրինայի դէմ ումանք յանձնարարում են գործադրել Կաւս-

սիայի հեղուկ,— 4 գրւանքայ Կաւսսիա և 2 գրւանքայ սապոն 10 վեդրո ջրի մէջ: Պատրաստելու եղանակը հետևեալն է. 4 գրվ. Կաւսսիան եռացնում են 3 վեդրո ջրի մէջ երեք ծամից ոչ պակաս, և 2 գր. սապոնը լուծում են 2 վեդրո ջրում, ապա երկու հեղուկները խառնում են միմեանց և աւելացնում 6 վեդրո ջուր: Սակայն այդ լուծոյթի գործադրութիւնը չափազանց դժարանում է նրանով, որ բամբակն այդ ժամանակ լինում է շատ փոքր հասակի, ընդամենը մի քանի վերջով որի համար սրսկելը դառնում է շատ մոտիկ ե ծանր աղքատութիւն:

11. Սերմացու հունդ վերցնելը.

Սերմացուի ընտրութիւնը բամբակագործութեան աջողութեան համար ունի ահագին նշանակութիւն: Եթէ ամեն տարի սխտեմատիբաբար լաւ հունդ ընտրւի ցանելու համար, այսինքն վերջւի լաւ բամբակաբոյսերից՝— ամենապտղատուններից և շուտ բացւածներից, և այն էլ ոչ թէ ամբողջ բոյսի վրայից, այլ միայն նրա միջին մասերից կամ ստորին ճիւղերից. որտեղ միշտ ստացւում են աւելի խոշոր և լաւ հասած կնգուղները, դրանով կարելի է նշանաւոր չափով բարելաւել բամբակի վաղահասութիւնը, բերքատուութիւնը և նրա որակը:

Յամենայն դէպս ցանելու համար պէտք է վերցնել միայն լաւ հասած և չոր հունդ, և միշտ բոյսի ստորին կէսից՝ շուտ հասածները, կամ թէ չէ միջին և ստորին մասերից: Ընդհակառակը, երբէք չպէտք է ցանել վերջին երեսի հունդը, բոյսի վերին մասերից, որոնք սովորաբար լաւ չեն հասունանում և տալիս են ընդհանրապէս մանր ու վատ պտուղներ, բամբակի ամենալաւ սերմացուն այն հունդն է, որ ստացւում է սեփական տնտեսութեան մէջ, այսինքն նոյն հողերից և նոյն պայմաններում առաջացած, որտեղ յետագայում արեւել է ցանքը:

12. Սերմացու հունդ զնելը.

Եթէ հարկաւոր է լինում բամբակի սերմացուն գնել ուրիշ տեղից, ապա պէտք է գնել ամենալաւը, ընտիրը, շուտ բացւողը և ամենալաւ տնտեսութիւններից: Ներկայումս Անդրկովկասի և Թուրքեստանի ամենալաւ հունդը՝ «կինգ» վաղահաս տեսակի սերմն է, որ միւս տեսակներից շատ առաջ է բացւում, և տալիս է 3-6 տոկոս աւելի ժահլուճ բամբակ: Այդպիսի հունդ ստանալու համար պէտք է դիմել ամենից առաջ պետական բամբակի դաշտերին, որովհետև այժմ բոլոր բամբակ առնողներն իմանալով այդ հնդի տնագին պահանջը և բարձր գինը, իրանց ունե-

ցած բամբակի բոլոր սերմերին անւանում են կինգ, ինչպէս Անդրկովկասի գինեվաճառները, որոնք ամեն տեսակի գինի տալիս են կախէթի գինու տեղ: Ընդհակառակը, երբէք չպէտք է հունդը գնել բամբակահաս գործարաններից (չըր-դասներից), որտեղ հաւաքւում են բամբակի սերմեր զանազան նահանգներից, այլ և այլ րայօններից, զանազան մարդկանցից, բամբակի տարբեր երեսներից և այդ բոլորը կուտակւում են միատեղ, ուր յաճախ պատահում են խոնաւ սերմեր, որից նրանք տաքանում են, փթում և ծլելու յատկութեամբ՝ ցանելու համար անպէտք են դառնում:

Այժմ Թուրքեստանի մէջ ղրդատներում ցանելու հունդը ծախւում է փութը 80—90 կոպէկից ոչ պակաս, իսկ մեծ բանակութեամբ երկաթուղով Անդրկովկաս բերել տալու ժամանակ՝ ճանապարհածախսով և մէշոկներով՝ նստում է փութը 1 ռ. 60 կ.: Ոչ մի մասնաւոր անձնաւորութիւն և ոչ մի դէպքում չպէտք է բամբակի սերմ ստանայ Ամերիկայից կամ Եգիպտոսից, ապա թէ ոչ՝ սերմի հետ միասին հեշտութեամբ կարող է ներմուծւել մեր երկիրը վտանգաւոր հիւանդութիւններից մէկն ու մէկը, և կամ, որ աւելի վատթար է, մեքսիկական երկայնակնջիթ բզէզը: Այն ժամանակ Ռուսաստանում մեր բամբակագործութիւնն ուղղակի կոչնչանայ:

13. Հողի ուժասպառումը.

Ոչ մի բոյս այնպէս սակաւ չափով ուժասպառ չի անում հողը, ինչպէս բամբակը, եթէ նրա բերքից հունդն ու ցօղունները վերադարձւեն իրան՝ իբրեւ պարարտութիւն, այսինքն եթէ հողը պարարտացւի բամբակի ցօղունների մոխրով և անասունների աղբով, որոնց համար իբրեւ կերակուր գործադրւած է եղել բամբակի հունդը։ Բայց երբ հողից վերցւում է ե՛ւ բամբակը ե՛ւ ցօղունները ե՛ւ հունդը, իսկ հողին ոչինչ չի վերադարձւում, ապա այսպիսի պայմանների մէջ բամբակը շատ սոսաիկ կուժասպառի հողը, ինչպէս այդ տեսնում ենք Անգրկովկասի բոլոր տեղերում, մասնաւորապէս Երևանեան նահանգում, ուր բամբակի բերքը հողի ուժասպառութեան շնորհիւ շատ է իջել, և բոյսն էլ խիստ հիւանդանում է «չոռից»։ Մեզանում ամեն տեղ բամբակի դաշտերը խիստ ուժասպառւում են, որովհետեւ ամբողջ հունդը և բոսպը արտահանւում է Ռուսաստան և Արտասահման, իսկ մեր անասունները մնում են սոված և կիրի պակասութեան պատճառով ոչնչանում են։ Ուստի, որպէսզի բամբակի դաշտերը շատ չուժասպառւեն, անհրաժեշտ է խտացնել հունդն արտահանելու միջոցները, այն ժամանակ հունդը մեզա-

նում աւելի էժան կլինի և կգործադրւի անասունները կերակրելու և դաշտերը պարարտացնելու համար, ապա թէ ոչ՝ դրամատէրերն ու գործարանատէրերը հարստանում են, իսկ երկիրն՝ աղքատանում է։

14. Հողի պարարտացումը.

Որպէսզի բամբակի բերքը չընկնի, այլ բարձրանայ և որպէսզի հողը չուժասպառւի, չաղքատանայ, այլ հարստանայ, անհրաժեշտ է նրան պարարտացնել ամեն տեսակ աղբով. խոշոր ու մանր եղջիւրաւոր անասունների և ձիու փէյի։ Նով կարելի է պարարտացնել նոյնպէս մոխրով, կրով, առուների տիղմով, զանազան բուսական մնացորդներով և զիբիլով, որոնք խիստ փութաբացնում են հողը, աւելացնում նրա արգասաւորութիւնը և արագացնում են բամբակի բացւելը։ Հանքային պարարտանիւթերից ամենից աւելի կարևոր են ֆոսֆորաթթու պարարտութիւնները, որոնք շտապեցնում են բամբակի հասունանալը, նաև բորակացիւնները. որոնք շատացնում են բերքի քանակը։

15. Բամբակի ցանքափոխութիւնը.

Երբ միևնոյն հողը մի քանի տարի շարունակ նա անընդհատ բամբակ է ցանւում, մանա-

աւանդ առանց պարարտացման, բերքն արագորէն պակասում է, թէ հողի ուժասպառումից—աղքատանալուց, և թէ յոգնածութիւնից, այսինքն հողի միակողմանի անդատութիւնից: Ուստի երբէք այդ ձևով չպիտի վարուել, այլ հաբկաւոր է փոփոխել ցանքը, այն ժամանակ բոլոր բոյսերն էլ լաւ բերք կտան: Այսպէս օրինակ, բամբակը լաւ բերք է տալիս բօնջատեղում, խոտատեղեղում, բրնձից յետոյ, բոստանատեղում, իսկ բամբակից յետոյ առանձնապէս լաւ են լինում բոլոր հացահատիկները.—ցորեն, գարի, եգիպտացորեն և այլն:

16. Բամբիներից պաշտպանելը.

Այն տեղերում, որոնք ենթակային ուժեղ քամիների, մանաւանդ ամրանը և աշնանը, խիստ ցանկալի է, որ բամբակի արտը լինի զօրեղ քամիների հոսանքի դէմ ձգւած բլուրների, ծառերի կամ ցանկապատերի պաշտպանութեան ներքոյ:

17. Անասունների պաշտպանելը

Բամբակի արտն անասուններից ազատ պահելու համար, շատ օգտուէտ է նրա չորս կողմը երկու երեք կարգ գէրջազ ցանել, որին չի դիպչում ոչ մի անասուն, ուստի և բամբակն էլ անվնաս է մնում:

18. Բամբակի չանագելն ու սեսալիների քաժանելը

Բամբակը պէտք է չանագել (քաղել, ժողովել) միշտ միմիայն հասած, չոր և լաւ բացւած զօղաներից (կնգուղներից): Միևնոյն ժամանակ անհրաժեշտ է առաջին, երկրորդ և երրորդ երեսների չանագածը ջուկ-ջուկ պահել և անպայման առանձին վերցնել այն բամբակը, որի հունդը պէտք է սերմացու լինի և երբէք չպէտք է խառնել միասին ու մի կոյտ դարձնել:

19. Պահելն ու չորացնելը.

Բամբակն անհրաժեշտ է պահել միշտ չոր սրահներում, ուր լաւ բամի է խաղում. խոնաւ և բոլորովին ծածկւած սրահների մէջ բամբակը կարող է տաքանալ և մինչեւ անգամ այրել ու փչանալ. խոնաւութիւնից բամբակը կմթագնի, կայրւի, կկորցնի իր արժէքը, իսկ սերմերը կամ կփթեն ու կհոտեն կամ կդառնան բոված սուրճի նման և միանգամայն անպէտք: Իսկ երբ դեղին ու խոնաւ բամբակն աշնանն արևի տակ չորացնում են, նշանաւոր չափով լաւանում է նրա յատկութիւնը, որովհետև աւելի սպիտակում է նա ու գեղեցկանում:

20. Բամբակը ջինով մաքրելը.

Բամբակը հնդից հարկաւոր է մաքրել ջինով—բամբակահան մեքենայով միայն այն ժամանակ, երբ նա լաւ չորացած կլինի, այսինքն երբ հունդը ատամներով սիմելիս՝ ճտթայ, ինչպէս կաղինը, ապա թէ ոչ՝ նա լաւ չի մաքրւի, կկտրւի կբռնի սղոցները և հետևապէս նրա մի մասը կմնայ հողի վրայ և կկորչի իր ուր:

Կօտտօն-ջինները կամ բամբակը հնդից մաքրող մեքենաները, նայած սղոցների թւին—25—60—80, ծախւում են հատը 300 ռուբլի և աւել, ու մաքրում են մի օրում 30—50—100 փութ և աւելի բամբակ, այդ կախած է ջինի շինւածքից ու մեծութիւնից և թէ ինչ շարժող ուժով է բանում—ձիով, ջրով, նաւթով, թէ՞ շոգիով:

Այն տեղերում, ուր այդպիսի մեքենաներ քիչ են, նորերն առնել առևտրական նպատակով շատ շահաւէտ է, որովհետև դրանցով բամբակ մաքրելու համար իբրև վարձ վերցնում են՝ նայած հանգամանքներին՝ մաքրած բամբակի, երբեմն և սերմի $\frac{1}{30}$ -ից մինչև $\frac{1}{20}$ մասը, մի կօտրով ջինները տալիս են իրանց տէրերին մեծ արգիւնք, որ շատ անգամ, մէկ կամ երկու ամսւայ ընթացքում հանում է մեքենայի գինը և տեղը

գնելու բոլոր ծախսերը: Այդ պատճառով չափազանց կարևոր է և անհրաժեշտ, որ եթէ հնարաւոր է, ջիններ դուեն Անգրկովկասի բոլոր գիւղերում, ուր բնակչութիւնը պարապում է բամբակի արդիւնաբերութեամբ և երբէք չկենդանանան բամբակ առնողների ձեռքում ու կազմեն նրանց համար մենավաճառութիւն, այլապէս, բամբակ առնողներն օգտւելով այդ մեքենաներով՝ իրանց շահերի համար՝ վերջին տարիներս աշխատում են արդիւնաբերողներից գնել ամբողջ բամբակը հնդով, որովհետև այդ դրանց համար միշտ շահաւէտ է այդ ձևով նրանք գնում են բամբակն աւելի էժան և հունդ էլ մնում է իրանց ձրի:

21. Հունդն իբրեւ անասունների կերակուր եւ պարարտութիւն.

Բամբակը երբէք չպէտք է հնդով, այսինքն առանց մաքրելու վաճառել, որովհետև անհրաժեշտ է ամբողջ հունդը թողնել տեղում տնտեսութեան մէջ. լաւ, ընտիրն անել սերմացու, իսկ մնացածը գործադրել անասունները կերակրելու և բամբակի դաշտերը պարարտացնելու համար: Բամբակի հնդով կարելի է կերակրել եզները, գոմէշները, կովերը, հորթերը և ոչխարը, տալով հունդը դարմանի հետ միասին. խոշոր

անասուններից իւրաքանչիւրին օրական պէտք է տալ 3—4 գրւանքայ, մինչև 5 գր., եսկ ոչխարին՝ օրը 1 գրւանքայից ոչ աւել: Կթւող կուլերին օրական 3 գրւանքայից աւելի չպէտք է տալ, հակառակ դիպածում՝ կաթն ստանում է անախորժ համ: Անասունները զրանից շուտով կազդուրւում են այսինքն դառնում են աւելի ուժեղ, չալ, մսոտ ու կաթով: Հնդի բուսպով, — այսինքն իւրը հանելուց յետոյ մնացած չենով կարելի է կերակրել անասուններին աւելի մեծ վստահութեամբ, որովհետև նա սակաւ իւղալի է և աւելի անվտանգ անասունների համար, վերջապէս, այդ քուստով ու հնդով կարելի է պարարտացնել արտերը, որովհետև նրանք հարուստ են բորակով և ֆոսֆորի թթւութեամբ, բայց աւելի օգտակար է նրանով նախ կերակրել անասուններին և ապա անասուններից ստացւած աղբով պարարտացնել դաշտը: Այդպէս են վարւում գերմանացիք, անգլիացիք և ամերիկացիք: Իսկ մենք կոպիտ սխալ ենք անում, երբ այդ բոլոր թանգագին նիւթերը բաց ենք թողնում արտասահման — կշտացնելու արտասահմանեան անասուններին և պարարտացնելու նրանց դաշտերը, մինչդեռ մեր անասունները մնում են սոված, յաճախ սատկում են սովածութիւնից, մեր հողերը միշտ աւելի ու աւելի ուժասպառւում են,

բամբակի բերքն ընկնում է, իսկ հնդի գինւարագորէն բարձրանում:

22. Բամբակի ծախսը.

Անդրկովկասում մեծ մասամբ արհեստական ոռոգումով կանոնաւոր կերպով բամբակ արգիւնաբերելու համար իւրաքանչիւր մի դեմետրինի վրայ արւած ծախսը պէտք է լինի հետևեալը.

լուբլի.

1. Հողի աշնան վարը գութանով . 10—15
2. » պարարտացնելն աղբով, մոխրով, կրով և այլն . 8—10
3. » գարնան կրկնավարը արօրով կամ չթով . 5—6
4. Ցանելուց առաջ ցաքանելը . 2—3
5. Ցանելը շարքացան մեքենայով կամ ձեռքով . 5—8
6. Զրելու համար մարգեր (առուններ) պատրաստելը . 2—3
7. Բամբակի բոյսերի նոսրացնելը . 8—12
8. Զրելը 3—4 անգամ . 3—4
9. Զեռքի ուրագներով (թիւիկներով) քաղհանելը . 25—40

10. Ձիով բաղհանելու ու հողը փու-
խրացնելը 6—12
11. Յողունների ծայրեր տալը . . . 2—3
12. Չանագը—բամբակ ժողովելը—
(50—80 փ.) , 20—32
13. Բամբակը ջինով մաքրելը . . . 5—7
14. Բամբակը դաշտից տուն բերելը. 3—5
15. Հողի աճուրդը (արենդ) 20—40

Գումար 124—200

Վամ կլոր թւերով՝ մի գեսեատինի վրայ 125-ից
մինչև 200 բուբլի ծախս:

23. Բանւորի օրաւարձը.

Վերջին տարիներս Անդրկովկասում ամեն
տեղ բանւոր ձեռքերի արժէքը սաստիկ բարձրա-
ցել է և տատանւում է տարւայ զանազան եղա-
նակներին՝ օրական 50—60 կոպէկից մինչև
1 ռ.—1 ռ. 20 կ. և նոյն իսկ 1 ռ. 50 կ.

24. Բամբակի եւ հնդի գինը.

Վերջին երկու տարում բամբակի և հնդի
գինը խիստ բարձրացաւ.—հնդաւորը (հնդով բամ-
բակը)՝ փութը 3 ռ. և 3 ռ. 50 կոպէկից հասաւ

4 ռ.—4 ռ. 50 կոպէկի, մինչև անգամ 5 բուբ-
լու, իսկ մահլուճը (մաքրածը)՝ 10 բուբլուց
բարձրացաւ 12—13, եւ վերջապէս 14—15 ռ.
եւ աւելի: 1909 եւ 1910 թւերին այդպիսի
գներ կային արդիւնաբերութեան տեղերում,
Անդրկովկասում և թուրքեստանում, իսկ Մոսկւայ-
ում եւ Լոճում՝ համապատասխանօրէն 1¹/₂—2 ռ.
աւելի, այսինքն փութը 15—16 ռ. և մինչև
անգամ 17 ռ.: Այդպէս էլ հնդի գինը, մինչդեռ
1908 թ. իւրի համար փութը ծախւում էր 35—
40 կոպ., 1909 եւ 1910 թւերին բարձրացաւ
50—60 կոպ., իսկ սերմացու հունդը՝ փութը
հասաւ 1—1¹/₂ բուբլի, նոյնիսկ 5—3 բուբ., եւ
աւելի, մանաւանդ զարնան ցանքի տենդային
շրջանում:

25. Բամբակի արդիւնատուութիւնը.

Անդրկովկասում վերջին տարիներս, շնորհիւ
բամբակի նախկին գների համարեայ կրկնապա-
տիկ աւելանալուն, բամբակագործութիւնից ստաց-
ւած արդիւնքը ընդհանրապէս խիստ մեծացաւ և
ստեղծեց երկրում բամբակագործութեան կատա-
րեալ տենդ: Մի գեսեատինից 10 փ. մահլուճ
բամբակի բերքը հազիւ կարող է ծախսերը ծած-
կել: 15—20 փ. բերքից արդէն ստացւում է
100—150 ռ. արդիւնք, իսկ 25—30 փ. մահլու-

ճի բերքը տալիս է յաճախ 200 - 300 ր. զուտ արդիւնք:

1911 թւին Ամերիկայում ստացւած բամբակի ահագին բերքի շնորհիւ, որ հասաւ 200 միլիոն փթի, բամբակի գներն ամեն տեղ սաստիկ ընկան—մանիւնճին՝ փութը 4—5 ըուբ., իսկ հնդաւորին՝ $1\frac{1}{2}$ —2 ր.: Այսպիսով 1911 թւին՝ 1910 թւի համեմատութեամբ՝ բամբակի արդիւնաբերութիւնը 30—40% պակաս շահ տւեց:

էր ընդդէմ առիւթ է յանաբ 200 300 ր. ան
արդիւնք:

1911 թ. ին. Ամերիկայում առաջին անգամ
էր տնային ընդդէմ շնորհիւ, որ հասաւ 200 միլ.
իսկ փքի: Բանքանի փոքրն ունեն տեղ տնային
ընկան — մանրանիւն փութը 4—5 րոպ. էւ
հաշուարին՝ 1½—2 րոպ. Այսպիսով 1911 թ. ին.
1930 թ. ի համեմատութիւնը՝ բանքանի առիւթ
նորմալիւնը 30—40 րոպ. պակաս չափ տեղը:

19.249

2-5554₂